

Enric Nieto, 1914. Detail of the ceramic scale dome of the La Reconquista building

Enric Nieto, 1914. Detall de la cúpula d'escates de ceràmica de l'edifici de La Reconquista

the ROUTE

3

Modernista Melilla

The Secret Museum of Modernismo in Africa

Tate Cabré

Journalist & Professor at the Universitat Autònoma de Barcelona

With 148 listed Modernista buildings, Melilla is the third greatest city in Spain (along with Madrid, with the same number) in terms of Modernista heritage, behind Barcelona (2216) and Valencia (216). This impressive tally in Melilla is greater than that in such leading Catalan cities of the movement, like Terrassa (115), Reus (92), Sabadell (81) and Igualada (74), according to the most up-to-date Modernisme catalogue, the *Inventari General del Modernisme*, by Valentí Pons i Toujouse (March 2007).

Melilla's Modernista buildings are concentrated in the city's so-called Golden Block, which coincides with the present Héros de España district, or Ensanche Modernista (Art Nouveau Extension). This district was conceived along the lines of the grid districts of Barcelona and Vienna.

The Autonomous Government of Melilla is promoting an audioguide route of the whole urban monumental area, which it calls, generically, *Modernismo*. Apart from this floral and profusely decorated style of Catalan origin, the route includes Art Déco (which in Melilla has an aerodynamic variant), historicist neo-regionalisms, rationalism and sgraffiti, with a period of classicism and eclecticism. The route is reproduced on the web and you can check out the promotional DVD on sale. We will follow a route without the audioguide, concentrating on the Modernista buildings, from Plaza de España to the Manzana de Oro (Golden Square), proceeding along Avenida del Ejército Español and returning via Avenida de Juan Carlos I.

The Ensanche Modernista route starts and ends in Plaza de España, designed in 1913 by the military engineer, José de la Gándara. Here are two opposing but magnificent examples of, on the one hand, the floral, richly decorated and Mediterranean Catalan Modernisme (the orange and white house of David Melul) and, on the other, the geometrical and austere Art Déco (the 1944 Assembly Palace, formerly the town hall). Both buildings were done by the Barcelona architect Enric Nieto i Nieto, a disciple of Domènech i Montaner.

David Melul's house, done in 1915-17, is the most spectacular work of Nieto's entire career. It incorporates three façades loaded with sculptures and Art Nouveau floral motifs, topped by spectacular finishings and looking on to three main streets (Avenida de Juan Carlos I, Plaza de España and Calle del General Marina).

Still on the square, we take a look at the elegant Modernista kiosk on the footpath and the building, designed by Nieto in 1911 and topped by a dome covered with ceramic scales, that forms the corner of Calle de Juan Carlos I and Calle del Ejército Español. Finally, we head into Calle del Ejército Español, at the start of

© Tate Cabré

Enric Nieto, 1917. David Melul's house, bay window and balcony

Enric Nieto, 1917. Casa de David Melul, tribuna amb balcó a la cantonada

La Ruta

Melilla modernista

El museu secret del Modernisme a l'Àfrica

Tate Cabré

Periodista, profesora a la Universitat Autònoma de Barcelona

Amb cent quaranta-vuit edificis modernistes catalogats, Melilla és la tercera ciutat d'Espanya en patrimoni modernista, pel darrere de Barcelona (2.216) i València (216), i compartint posició amb Madrid, que també en té cent quaranta-vuit. Aquest impressionant conjunt melillenc és superior en nombre al de ciutats-estendard del moviment a Catalunya com Terrassa (115), Reus (92), Sabadell (81) o Igualada (74), segons el catàleg del Modernisme més actualitzat, l'*Inventari general del Modernisme* de Valentí Pons i Toujouse (març, 2007).

Els edificis modernistes de Melilla es concentren al denominat Triangle d'Or de la ciutat, que coincideix amb l'actual barri Héroes de España, o Eixample Modernista, projectat a imatge de les quadrícules de Barcelona i Viena.

El govern autònom promou una ruta audioguiada per tot el conjunt monumental urbà al qual denomina genèricament *Modernismo*, i que a més d'aquest estil d'origen català, florejat i profusament decorat, inclou l'Art Déco, a Melilla amb una variant aerodinàmica, els neoregionalismes historicistes, el racionalisme i els esgrafiats, amb parèntesis de classicisme i eclecticismes. La ruta també està reproduïda a Internet i també es pot seguir en un DVD promocional a la venda. Nosaltres farem el recorregut per lliure, concentrant-nos en els edificis modernistes des de la plaça España fins a la Manzana de Oro, anant per l'avinguda Ejército Español i tornant per l'avinguda de Juan Carlos I.

La ruta de l'Eixample Modernista comença i acaba a la plaça España, dissenyada el 1913 per l'enginyer militar José de la Gándara, on es troben dos exemples antitètics però magnífics: per una banda, de Modernisme català floral, ultradecorat i mediterrani –la casa taronja i blanca de David Melul (1915-1917) de l'escola de Domènech i Montaner–, i per l'altra, d'Art Déco geomètric i auster –l'actual Palacio de la Asamblea (1944), o antic Ajuntament. Totes dues construccions són obra de l'arquitecte barceloní Enric Nieto i Nieto.

La casa de David Melul és l'obra més espectacular de tota la carrera de Nieto. Contempla tres façanes carregades d'escultures i motius florals Art Nouveau rematades amb espectaculars coronaments i dona a tres carrers principals (avinguda Juan Carlos I, plaça España i carrer General Marina).

Encara a la plaça, donem un cop d'ull al graciós quiosc modernista sobre la vorera i a l'edifici rematat amb cúpula d'escates ceràmiques de Nieto del 1911 que fa xamfrà entre els carrers Juan Carlos I i Ejército Español. Finalment, ens endinsem pel carrer Ejército Español a l'arrencada del qual, a mà dreta, contemplem el Cine Monumental, d'estil Art Déco, obra de Lorenzo Ros del 1930. A Ejército Español anirem trobant progressivament alguns dels millors projectes modernistes d'Enric Nieto: la Cámara de Comercio (1913), al carrer Cervantes, primer trencall a la dreta; el Casino Español (1910-1911), de nou al carrer principal, a la vorera contrària; el Teatro Nacional (1929), al següent carrer a la dreta; *El Telegrama del Rif* (1912), un xamfrà més endavant, i les cases Antonio Baena (1910) i José Guardiola (1910), amb balcons florals i recarregats d'ornaments.

Enric Nieto, 1913. Floral ornament on the façade of the Chamber of Commerce, Calle Cervantes / Enric Nieto, 1913. Ornametació floral a la façana de la Cámara de Comercio, al carrer Cervantes

which, on the right hand side, we observe the Art Déco Cine Monumental, done by Lorenzo Ros in 1930. Along this street we'll find some of Nieto's finest Modernista projects: the Cámara de Comercio (1913, Chamber of Commerce), on Calle Cervantes, the first side street on the right; the Casino Español (1910-1911) on the opposite footpath of the main street; the Teatro Nacional (1929), on the next street on the right; El Telegrama del Rif (1912, Rif Telegram Office), one intersection on; and the houses of Antonio Baena (1910) and José Guardiola (1910), with heavily ornamented and floral motif balconies.

It is clear that the key figure in the history of Melilla Modernismo was the prolific Barcelona architect, Enric Nieto i Nieto. Valentí Pons attributes as many as 50 Modernista buildings to him, and the remainder mostly to military engineers trained at the Guadalajara academy. Nieto put his name to more than 1000 projects of differing styles around the city, according to *La ciudad de Melilla y sus autores, 1997: The City of Melilla and its Makers*, an exhaustive project done by his descendent, the historian Antonio Bravo Nieto.

Enric Nieto i Nieto was an imaginative and precocious Barcelona architect, born between 1880 and 1883. Before moving to Melilla, he moved with the greats of Modernisme: his teacher was

Enric Nieto, 1912. Wrought iron balcony of the former El Telegrama del Rif headquarters' building in calle Ejército Español 16

Enric Nieto, 1912. Balcó de forja a l'edifici de l'antiga seu d' El Telegrama del Rif al carrer Ejército Español, 16

Enric Nieto, 1914. Decorative detail on the façade of La Reconquista building

Enric Nieto, 1914. Detall decoratiu de l'edifici La Reconquista

Domènec i Montaner and among his classmates were such famous Modernistas as Jujol, Masó, Pericas and Colomer. He worked with Gaudí on La Pedrera from 1906 until he left for Melilla in June 1909. He went to live with and later marry Josepa Ribas, another Catalan whose father ran bars in the lively military city, according to research by the architect Dr Joan Bassegoda Nonell. He became Melilla's town architect and died there in 1954. Along with Modernista buildings, he also raised edifices in historicist, Art Déco and rationalist styles, along with others in what in Melilla is known as sgraffiti architecture.

We follow Melilla's Modernista trail from the point where we left off. When it reaches the neo-Romanesque Sagrado Corazón church, the street changes name to Calle de López Moreno and boasts examples of Modernismo at Nos 4 and 20. There is also the Or Zoruah (Holy Light) synagogue, done by Nieto in 1924 and containing late Modernista traits in the façade and inside, and the building that houses the Bar Caracol, with pretty corbels painted in strident colours. The street ends in the small square where we can admire of the house of Francisco Garcés, from whose attractive façade numerous ladies with flowing plaited hair with ribbons and little pearl necklaces smile upon us.

La Ruta

Resulta evident que el gran protagonista de la història del Modernisme melillenc és el prolífic arquitecte barceloní Enric Nieto i Nieto. Valentí Pons atribueix a aquest autor fins a cinquanta edificis modernistes, i la resta majoritàriament a enginyers militars formats a l'acadèmia de Guadalajara. Nieto va signar més de mil projectes de diferents estils a la ciutat, segons l'exhaustiu projecte raonat del seu descendent, l'historiador Antonio Bravo Nieto, a *La ciudad de Melilla y sus autores* (1997).

Nascut entre 1880 i 1883, Enric Nieto i Nieto va ser un imaginatiu i precoç arquitecte barceloní que abans de marxar cap a Melilla es va moure entre els grans del Modernisme: va tenir com a professor Domènech i Montaner, i com a companys de promoció cèlebres modernistes com Jujol, Masó, Pericas o Colomer. Va ser col·laborador de Gaudí a les obres de la Pedrera des del 1906, fins que va marxar a Melilla al juny de 1909. S'hi va instal·lar i posteriorment es va casar amb la també catalana Josepa Ribas, el pare de la qual portava bars a l'efervescent ciutat militar –segons la recerca del Dr. arquitecte Joan Bassegoda Nonell. Va ser arquitecte municipal de Melilla, on va morir el 1954. A més de projectar edificis modernistes, en va construir d'historicistes, Art Déco, racionalistes i del que a Melilla s'anomena arquitectura esgrafiada.

Seguim el recorregut per la ruta modernista de Melilla just al punt on l'havíem deixat: a l'alçada de l'església neoromànica del Sagrado Corazón, el carrer passa a anomenar-se López Moreno, i allotja vistosos exemples modernistes als números 4 i 20, a més de la sinagoga d'Or Zoruah (Llum Santa), obra d'Enric Nieto del 1924, que té alguns elements tardomodernistes a la façana i a l'interior, i de l'edifici que allotja el Bar Caracol, amb vistoses mènsules pintades en colors estridents. El carrer s'acaba a una placeta on admirarem la vistosa façana de la casa de Francisco Garcés, des de la qual ens somriuen nombroses dames de voluptuosos cabells trenats amb cintes i collarets de perles.

Creuem la plaça Comandante Benítez per trobar-nos a la "Manzana de Oro modernista de Melilla", com indica un molló de ferro sobre el carrer per a vianants Cardenal Cisneros. Al davant nostre, la casa entre modernista i Secession de Vicente Martínez, obra de Nieto de 1932. L'adrogueria que ocupa els baixos conserva la decoració original des que l'edifici va ser construït per encàrrec del comerciant Vicente Martínez que

havia arribat a la ciutat el 1914. Seguim per Cardenal Cisneros admirant els seus preciosos edificis, entre ells el de l'enginyer Emilio Alzugaray que data de 1916, al número 8. Baixem a l'avinguda Reyes Católicos i la creuem en direcció al carrer del General Prim, per admirar l'edifici neogòtic de l'antiga seu de la UNED.

Al carrer del General Prim, fent xamfrà amb el d'Abdelkader, s'hi troba l'antic hotel Reina Victoria, d'Enric Nieto, actualment conegut com la Casa de los Cristales, una interessant barreja d'Art Déco i estils arabitzants. Abandonem les quadrícules d'aquesta part de l'eixample en direcció a l'avinguda de Juan Carlos I on hi trobarem, entre els carrers del General Pareja i del General Chacel, la segona millor obra en vistositat de Nieto, l'edifici daurat de La Reconquista (1914), amb molts miradors des dels quals ens somriuen sensuais dames modernistes emmarcades per garlandes de flors.

Seguim avançant per la resta del carrer, on resulta difícil no trobar algun edifici que ens cridi l'atenció per les seves desacomplexades motllures i recargolaments modernistes, fins arribar de nou a la plaça España, on donarem per acabat el recorregut.

Com a extensions d'aquest itinerari modernista podem pujar al cementiri municipal de la Purísima Concepción, on delicioses columnes modernistes pintades amb colors cremes i torrats sostenen les galeries de nínxols construïdes a principis del segle XX. També podem visitar les primitives coves del Conventico, al barri de Melilla la Vieja, que els anys noranta del segle XX van viure una restauració neogaudiana en maó vist, els principals resultats de la qual són una impressionant obertura al mar en forma d'arc parabòlic i una sèrie de galeries

cobertes per arcades que recorden les golfes de la Pedrera, a Barcelona, on actualment es troba l'Espai Gaudí.

Durant el dia sencer que requereix l'itinerari modernista, tant si és l'audioguiat com si és per lliure, ens haurà semblat que hem viatjat a Barcelona, a Brusel·les o a l'Havana, pels colors estridents, o a Marrakesh, pels historicismes neoàrabs. I quan el sol es pongui darrere el Gurugú, ens sorprendrà el formigueig humà de la ciutat colonial: una antiga plaça militar que avui busca ser frontissa entre Europa i Àfrica, amb el Modernisme per senyera.

Enric Nieto, 1924. Interior of the Or Zoruah (Holy Light) or Yamín Benarroch Synagogue

Enric Nieto. 1924. Interior de la sinagoga d'Or Zoruah (Llum Santa) o de Yamín Benarroch

Enric Nieto, 1915. *La Reconquista building*
 Enric Nieto, 1915. *Edifici La Reconquista*

We cross Plaza Comandante Benítez and find ourselves in the Manzana de Oro (Golden Block) of Modernista Melilla, as indicated on an iron plaque above the pedestrianised Calle del Cardenal Cisneros. Before us is the house of Vicente Martínez, done by Nieto (1932) in a cross between the Modernista and Secession styles. The pharmacy on the ground floor preserves the original decoration from when Vicente Martínez, a businessman who arrived in the city in 1914, had the house built. We continue along Calle del Cardenal Cisneros, admiring its fine edifices, among them the Engineer Emilio Alzugaray building (1916) at No 8. We head down Avenida de los Reyes Católicos and cross it in the direction of Calle del General Prim, to admire the neo-Gothic building that was formerly the head office of the UNED (Open University).

At Calle del General Prim, on the corner of Calle de Abdelkader, stands Nieto's former Hotel Reina Victoria, now known as the Casa de los Cristales, an interesting mix of Art Déco and Arabic styles. We leave the grid pattern of this part of the Ensanche in the direction of Avenida de Juan Carlos I, where we find, between Calle del General Pareja and Calle del General Chacel, Nieto's second-most outstanding work, the golden La Reconquista building (1914), with many bay windows from which sensual Modernista ladies, framed by garlands of flower, smile at us.

Along the remainder of the street it is hard not to notice some building or other that attracts our attention with its uninhibited mouldings and Modernista twists and turns, until we again reach Plaza de España, the end of this route.

As an extension of this Modernista route, we may head up to the town's Purísima Concepción cemetery, where delicious Modernista columns, painted in cream and toasted colours, support the galleries of niches built at the outset of the 20th century. We could also visit the primitive caves of the Conventico, in the district of Melilla la Vieja, which in the 1990s were subject of a neo-Gaudí restoration in bare brick. The main results of this work are an impressive opening towards the sea in the form of a parabolic arch and a series of galleries covered by arcades that remind one of the attic in Barcelona's La Pedrera (now home to the Espai Gaudí exhibition).

During the full day that the Modernista itinerary requires (with or without the audioguide), it will seem that we have travelled to Barcelona, Brussels or Havana, because of the striking colours, or to Marrakech, because of the historicist neo-Arabic touches. And when the sun goes down over the Gurugú, the ant's nest-like bustle of the colonial city will surprise us; a onetime military base that today is trying to act as the border between Europe and Africa, with Modernismo at its flag.